

Orosz László

Hatvan éve

V.

Az 1949–50-i iskolai év igen szomorúan indult számomra. Apám lappangó betegsége 1949 nyarán végzetesre fordult. Tüdőszarkómát állapítottak meg, gyógyíthatatlanul küldték haza Budapestről, az Uzsoki úti kórházból. November 1-jén halt meg, néhány nappal 58. születésnapja után. A már letűnőben levő világban szokásos tiszteletadással temették el: mint Csépának csaknem három évtizedig főjegyzőjét a községháza udvarán ravatalozták fel, utódja búcsúztatta, a temetőben a plébános.

Gyakran gondoltam és gondolok arra, hogy talán idejében távozott. Türelmesen viselt súlyos szenvedéstől szabadította meg a halál, nagyobb távlatban meg attól, hogy át kelljen élnie a kommunista diktatúra teljes kibontakozását.

Rákosié akkorra már a nyakunkba szakadt. Nem volt már tanácsos akár szűkebb körben is véleményt nyilvánítani a történelekről. Csak tapsolni, éljenezni volt szabad – és egyben kötelező.

Egyesítették a két fiúgimnáziumot, a volt piaristát meg a volt reformátust. Növelte ez, ha nem is a félelmet, de a bizonytalanságot meg a bizalmatlanságot mindenképpen. Ismertem ugyan – részben régi tanárainként – az új kollégák többségét, de nem lehettem bizonyos abban, hogy mindnyájan ragaszkodnak korábbi nézeteikhez. Néhány új, ismeretlen tanár is került az iskolába. Voltak, akik többnyire titkolózva – inkább félelemből vagy számításból, mint meggyőződésből – beléptek a szociáldemokrata baloldallal való egyesülés óta magát Magyar Dolgozók Pártjának nevező kommunista pártba.

Az egyesített iskola Katona József Gimnázium névvel egy évig a volt piarista gimnázium épületében működött. Lehet, hogy a református gimnázium volt tanárai és tanulóit úgy élték meg, hogy beolvasztották őket a korábbi piarista gimnáziumba. Egy esztendőre rá, amikor a piaristák visszakapták az iskolájukat, s a Katona József Gimnázium a református Újkollégiumba költözött, ellenkezőjére fordult a helyzet. 1950-től négy évtizeden át a református gimnázium utódjának tartotta magát az iskola. Ennek a hatása máig kísért: a Katona József Gimnázium 1998-ban kiadott Jubileumi évkönyvében az iskola régi tanárai közül a reformátusoktól jötteknek a működését ottani kezdő éveiktől tüntették fel, a piaristáktól jöttékét csak az egyesítéstől, 1949-től. Annál különösebb, hogy az újraindult református gimnázium törölte múltjából az állami éveket.

1949 őszén elváltunk a többé-kevésbé alsó tagozatunknak tekintett általános iskolától. Őrát azért sem kaphattunk már ott, mert a latin helyett megkezdték az orosz nyelv tanítását. Megszűnt a hitoktatás, a tanítás előtti és utáni ima. Kezdték már számon tartani azokat, akik templomba jártak.

Sokan úgy érezték, úgy éreztük, hogy ez a helyzet valamiképpen ideiglenes. A két korábbi igazgató, Szemerey Andor és Szóts Rudolf az iskola vezetését csak félévi váltással vállalta: előbb Szemerey volt az igazgató, Szóts a helyettese, majd cseréltek. Bátorságnak is nevezhető megfontoltságuk megóvott bennünket néha elhamarkodott kijelentéseink következményeitől. 1949 decemberében Sztálin 70. születésnapját az iskolának azzal kellett ünnepelniük, hogy minden tanuló javít az osztályzatain. Fölvettem: decemberben adjunk mindenkinek jobb jegyet, januárban leronthatjuk. Javaslatomat komolytalanként megrótták, és figyelmeztettek: vigyázzak, nehogy illetéktelenek fülébe jusson. Lényegében azonban így jártunk el.

Úgy gondolom, felsőbb utasításra úgy alakították ki a párhuzamos osztályokat, hogy fele-fele arányban kerüljenek beléjük volt piarista meg volt református tanulók. Aligha vitatható, hogy nemcsak a közös vallás összetartó erejét kívánták ezzel megtörni, hanem a bizalmatlanság, az egymástól való félelem légkörét is létre akarták hozni. Ez a szándék nem valósult meg. A diákok többnyire ismerték egymást, sokan közülük együtt jártak 1945–46-ban az összevont gimnáziumba. A politikai elkötelezettséget számításból vagy őszintén vállaló néhány tanuló sem fordult szembe a döntő többségben lévő „ellenzékkel”. A mind jobban kívülről irányított Diákszövetségben és a más iskolákba járó tanulókat is befogadó, már nem internátusnak, hanem kollégiumnak nevezett diákothonban éleződtek ki a világnézeti-politikai ellentétek.

Időben előreszaladva itt említém, hogy osztályomnak azt a vallásához ragaszkodó görög katolikus tanulóját, akit 1948 decemberében még rávettek, hogy – igaz, semmitmondóan – felszólaljon egy Mindszenty-ellenes tüntetésen, nem sokkal az írásbeli érettségi előtt, 1950 áprilisában a minisztérium kizárta a tanulók közül. Az eljárást bizonyosan Kecskeméten, de talán nem az iskolában kezdeményezték. Hihetőbb, hogy a diákothonban. Nem tudom, igaz-e, hogy az volt ellene az egyik vád: megláttak az asztalán egy Vatikánról szóló könyvet – Gide *A Vatikán pincéi* című regényét. Velem, az osztályfőnökével már csak a határozatot közölték. Nem tehettem semmit. Nővére, az Operaház három év múlva Kossuth-díjjal kitüntetett művésznője is csak azt tudta elérni, hogy egy év múlva másutt érettségizhett.

Ebben az évben már nem voltam internátusi nevelőtanár. Az iskolával is lazult a kapcsolat. Talán a '49 nyarán a szaktanítói tanfolyamon való működésemre fölfigyelve, talán befolyásos állásba került volt Eötvös-kollégista társaim javaslatára megbíztak a magyar és latin tantárgy szakfelügyeletével a szegedi főigazgatóság területén, az akkori Csongrád, Csanád, Dél-Pest és Bács-Bodrog megyében. Nem volt könnyű szakfelügyelőként elfogadtatnom magamat. Jogosan találtak túlságosan fiatalnak, tapasztalatlanak. Azt hihették, hogy politikai feladat végrehajtására kaptam megbízatást. Néhány, főként négy szemközti beszélgetés azonban többnyire elegendő volt ahhoz, hogy meg-

győződjenek: tévedtek. A magyartanárok többsége a népi írók híve volt abban az időben. Én is.

Németh László az életét képekben bemutató könyvben úgy emlékezett, hogy szakfelügyelője voltam Vásárhelyen. Valóban szakfelügyelőként jártam ott 1950 kora tavaszán, de ő akkor már nem tanított. Vele való ottani találkozásomra talán érdemes néhány mondattal kitérnem, mert jellemző a korra. A Bethlen Gábor Gimnáziumban egy fiatal tanár óráján nem is az anyaghoz kapcsolódva tett elítélő megjegyzést a korábban ott tanító Németh Lászlóra. Óra után közöltem vele, hogy Németh Lászlót nagyra becsülöm, korunk legkiválóbb magyar írójának tartom. A kolléga arca földerült: „*Délután szívesen elviszlek Laci bácsihoz, itt él Vásárhelyen, jóban vagyok vele, gyakran meglátogatom.*”

Örömmel mentem el vele a Bercsényi utcai házba. Személyesen akkor találkoztam először Németh Lászlóval. Nem voltam előtte teljesen ismeretlen, olvasta drámáiról (*Széchenyi, Eklézsiamegkövetés*) a *Magyarok*ban megjelent recenziómat, néhány írásomat a *Válasz*ban is. Hosszan beszélgettünk tanításról, irodalomról, az ország helyzetéről. Leginkább arra a mondatára emlékszem, hogy mindnyájan azt a rendszert szolgáljuk. „*Te tanárként*” – fordult a fiatal kollégához –, „*Te szakfelügyelőként*” – mondta nekem, „*én fordítóként*” (akkortájt fordította Vaszilij Groszman *Sztyepan Kolcsuginját*).

A szakfelügyeletől korán elment a kedvem. Újra meg újra meggyőződtem arról, hogy az előírásokhoz való ragaszkodás elfojtja a tanulókkal való kapcsolathoz nélkülözhetetlen tanári egyéniséget. Kitűnő kollégákkal találkoztam: úgy tartották az órájukat, mintha ott sem lennének. Érdekelt, amit hallottam, láttam. Majdnem elaludtam azoknak az óráján, akik ragaszkodtak az óravázlatukhoz. Nem mindig mondhattam el vagy írhattam le őszintén a véleményemet.

Az iskolában kevesebb órám volt, iskolán kívül ritkábban szerepeltem, mint az előző évben. A Katona Társaság megszűnt, illetve beolvadt a Magyar–Szovjet Művelődési Társaságba. 1949. november 11-én, Katona születésének évfordulóján a sírjánál beszéltem. Művéből azt a tanulságot vontam le: „Soha ne feledkezzünk el emberi életünk legdrágább kincséről, a szabadságról!”

Fővárosi kapcsolataim meglazultak. Ritkán utaztam már Budapestre, levelezésem is ritkult Eötvös-kollégista barátaimmal. Az a két folyóirat, a *Válasz* meg a *Magyarok*, amelyekhez kötődtem, megszűnt. Szó volt ugyan arról, hogy a *Válasz* csak ideiglenesen szünetel, de miután Sárközi Márta Nyúl utcai háza is ráment a nyomdaadóságra, nem lehetett ebben hinni. Az Erdei vezette Parasztpárt nemcsak kihátrált a *Válasz* mögül, hanem egyenesen ellene fordult. Nem került sor egyeztetendő irodalomtanári tapasztalataimat összegező cikkem megjelentetésére. Vargha Balázs lektori véleménye különben is elutasító volt, s a szerkesztő, Sárközi Márta is úgy találta, érződik rajta „*a nagy igyekezet, nehogy mondjon valamit*”.

1950 tavaszán-nyarán két albérleti szobából tettek ki: az egyikbe egy káder, a másikba egy szovjet tiszt költözött. Végre nyár közepén főbérlethez jutottam: egyszoba-előszobás lakáshoz, konyha és illemhely az udvaron, vízcsap az utcán. Ide már a menyasszonyom bútorával költöztem.

Házasságkötésünkkel egyelőre várnunk kellett: menyasszonyomat, a tanítónőképző tanárát is „beiskolázták” egy fővárosi munkaközösség-vezetői tanfolyam-

ra, engem is. Bentlakásos tanfolyam volt: szigorú fegyelem, reggeli torna, menetelés mozgalmi indulókkal, szemináriumi foglalkozások az egyetem épületében. Este 9-re a szállásunkon kellett lennünk. Néha mégis megkockáztattuk a „kimaradást” egy-egy margitszigeti operaelőadásra vagy Károlyi-kerti hangversenyre. Többnyire együtt két régi Eötvös-kollégistával: az előttem végzett Julow Viktorral és kollégiumi szobatársammal, Banner Józseffel. Viktor akkor Debrecenben, Jóska Gyulán tanított.

Mi hárman egyazon szeminárium résztvevői voltunk. Az első héten szorgalmasan szóltunk hozzá a fölvetődött témákhoz, többnyire nem titkolva, hogy nem egyezik a véleményünk a szemináriumot vezető hölgyével. Az egyik szünetben azután egyik kollégánk jóakaratóan figyelmeztetett bennünket: húzódjunk inkább háttérbe, hiába van igazunk, pártonkívüliek vagyunk, a szeminárium vezetője pedig párttag. Megfogadtuk a tanácsát: attól fogva a foglalkozások alatt azonos magánhangzós versek írásával ütöttük el az időt. Visszahúzódásunk olyan sikeres volt, hogy a tanfolyam végén még jutalomkönyvet is kaptam „jó munkámért”. (Horváth Márton *Lobogónk Petőfi* című művét.)

Szeptemberben kaptunk egy hét rendkívüli szabadságot az esküvőnkre. Visszatérve rövid nászutunkról nemcsak a gimnáziumi tanítás meg akkor még a szakfelügyelet várt rám, hanem heti 12 délutáni óra az akkor indult, szakérettségire felkészítő tanfolyamon is.

Időm sem jutott volna arra, hogy más egyéssel foglalkozzam.

(2009)